

“บวช”: ที่มา ความหมาย และอิทธิพล

บรรจบ บรรณรุจิ

บทคัดย่อ

คำว่า “บวช” เป็นคำไทยที่คนไทยคุ้นเคยกันมานานว่า หมายถึง กิริยาอาการที่ถือเพศเป็นภิกษุสามเณรหรือนักพรตประเภทอื่น คำนี้ยังมีอิทธิพลให้เกิดลูกคำอีกเป็นจำนวนมาก ลูกคำเหล่านั้นล้วนสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตไทยที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนามานาน ที่มาของคำว่า “บวช” มีกล่าวไว้หลายทรรณะ แต่เห็นที่น่าจะใกล้เคียงที่สุดคือ ปวช ในภาษาบาลี และเชื่อว่าจะน่าจะเป็นต้นเค้าของคำว่า “บิวส์” ในภาษาเขมรด้วย เพราะเขมรก็เป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลี คำว่า “บวช” นอกจากจะให้กำเนิดลูกคำต่างๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังให้กำเนิดลูกคำที่เกี่ยวกับอาหารและคำแสลงอีกด้วย

ความนำ

“บวช” เป็นคำไทยที่คนไทยคุ้นปากคุ้นหูมานาน เพราะว่าเมื่อเอ่ยถึงคำนี้ก็เข้าใจได้ทันทีว่า หมายถึง กิริยาอาการที่ถือเพศเป็นภิกษุสามเณรหรือนักพรตอื่นๆ และคำนี้ยังเป็นต้นเหตุให้เกิดคำไทยอื่นๆ ตามมา อาทิ บวชนาค บวชชี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บวชก่อนเบียด บวชหน้าไฟ อันเป็นคำพูดที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตไทยภายใต้ร่มเงาของพระพุทธศาสนา

ที่มาของคำ บวช

นักวิชาการเคยตั้งปัญหาถามกันว่า *บวช* เป็นภาษาอะไร มีที่มาเป็นอย่างไร และมีการเสนอแนวทางหาคำตอบกัน 5 วรรณคดี ดังนี้

วรรณคดีที่ 1 เสนอว่า *บวช* มาจาก คำ บั้วส หรือ ผนวช ในภาษาเขมร

วรรณคดีที่ 2 เสนอว่า *บวช* มาจากคำ ปุพพชชา (ปิพพชชา) ในภาษาบาลี

วรรณคดีที่ 3 เสนอว่า *บวช* มาจากคำ ปุรวุชชยา (ประวะระชยา) ในภาษา

สันสกฤต

วรรณคดีที่ 4 เสนอว่า *บวช* มาจากคำ บรรพชา ในภาษาไทย

วรรณคดีที่ 5 เสนอว่า *บวช* เป็นคำไทยแท้

วรรณคดีทั้ง 5 นี้ เมื่อพิจารณาตามแล้วก็บอกได้แต่เพียงว่า นำนามาศึกษาต่อเพื่อให้ได้คำตอบ

ในการศึกษาภาษาบาลีสันสกฤตนั้น อาจารย์มักจะบอกเราอยู่เสมอว่า ในการวิเคราะห์คำให้เริ่มต้นค้นหาให้ได้ว่า คำนั้นๆ มาจากธาตุ หรือ รากคำอะไร เมื่อได้ธาตุหรือรากคำแล้วก็จะทำให้เราค้นหาส่วนประกอบอื่นๆ อาทิ ปัจจัย ได้สะดวกขึ้น ผู้เขียนเห็นว่าคำแนะนำนั้นน่าจะนำมาใช้ได้ในที่นี้

บรรดาพรรณคดีทั้ง 5 ที่กล่าวมาแต่แรกนั้น ผู้เขียนเห็นว่า วรรณคดีที่ 5 อันเป็นพรรณคดีสุดท้ายน่าจะตัดทิ้งไปได้ เพราะคำ *บวช* ซึ่งสะกดด้วยแม่ กด หากเป็นคำไทยแท้ก็ต้องเขียนว่า *บวด* แต่การใช้ ช เป็นตัวสะกดแสดงให้เห็นเด่นชัดว่าเป็นคำมาจากภาษาอื่นแน่นอน จริงอยู่แม้จะมีผู้ค้านว่า ข้าวสาร ก็เป็นคำไทยแท้ แต่ทำไมใช้ ร เป็นตัวสะกดได้ เรื่องนี้มีผู้รู้อธิบายว่า ข้าวสาร เดิมทีเดียว เขียนว่า ข้าวสาน หมายถึง ข้าวที่เก็บไว้บนบ้าน เพราะ สาน ในภาษาไทยโบราณ แปลว่าบ้าน เทียบได้กับคำว่า ข้างสาร เดิมทีเดียวก็เขียนว่า ข้างสาน หมายถึง ข้างที่เลี้ยงไว้ที่บ้าน ซึ่งคู่กับ ข้างป่า หมายถึง ข้างที่อยู่ในป่า แต่ต่อมาเขียนเป็น

ข่าวสาร และให้ความหมายว่า ข่าวที่เป็นแก่น คือ ข่าวที่กระเทาะเปลือกออกแล้ว เหลือแต่แก่น เพราะ สาร เป็นภาษาบาลีสันสกฤต แปลว่า แก่น¹ ผู้เขียนเห็นว่า คำอธิบายนี้น่าจะนำมาใช้อธิบายคำว่า บวช ได้

ถ้าอย่างนั้นแล้ว บวช มาจากคำอะไรเล่า

ทรรศนะที่ 1 พยายามจะอธิบายให้เราเห็นว่า ในฐานะที่ไทยกับเขมรใกล้ชิดกันมานาน มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กันอยู่อย่างต่อเนื่อง และภาษาก็เป็นส่วนหนึ่งที่กล่าวได้ว่า ไทยกับเขมรมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง จึงเกิดการสันนิษฐานว่า บั๊ส หรือ สนวนช ถ่ายรูปมาเป็น บวช ในภาษาไทย จากการพิจารณา ยอมรับได้ว่า บั๊ส ถ่ายรูปเป็น บวช ได้ แต่ สนวนช ไม่น่าจะถ่ายรูปไปเป็น บวช เพราะภาษาไทยก็ออกเสียง สนวนช ได้อยู่ ทรรศนะที่ 1 นี้ หากเรายอมรับกันว่า บวช มาจาก บั๊ส ในภาษาเขมร ก็น่าจะรับได้ เพราะใกล้เคียงกันมาก ต่างแต่เฉพาะตัวสะกดที่เป็น ช กับ ส เท่านั้น แต่ที่ผู้เขียนยังขบขันใจต่อไปก็คือคำว่า บั๊ส เล่า หากมองในทางกลับกันจะถือว่าเพี้ยนมาจาก บวช ได้หรือไม่

ทรรศนะที่ 4 ที่เสนอว่า บวช มาจาก บรรพชา ในภาษาไทย คำว่า บรรพชา ว่าตามความเป็นจริงแล้วก็ไม่ใช่คำไทยแท้ หากแต่ว่าแปรรูปมาจากคำ ปัพพชชา (ปัพพัชชา) หรือ ปุรวุชชยา (ประวระชยา) คำใดคำหนึ่งอย่างแน่นอน หรือ บางทีอาจจะได้มาจากคำทั้ง 2 ผสมกันด้วยซ้ำ แล้วจากนั้น บรรพชา จะกลายรูปไปเป็น บวช ตามทรรศนะนี้ ผู้เขียนเห็นว่า การแปรรูปดังกล่าวคงไม่ถนัดนัก จึงอยากตัดประเด็นนี้ออกไป แต่ที่น่าสนใจมากก็คือ ทรรศนะที่ 2 กับที่ 3

ทรรศนะที่ 2 เสนอว่า บวช มาจาก ปัพพชชา (ปัพพัชชา) ในภาษาบาลี และทรรศนะที่ 3 เสนอว่า บวช มาจาก ปุรวุชชยา (ประวระชยา) ในภาษาสันสกฤต และก่อนสรุปว่า คำบาลีสันสกฤตทั้ง 2 เป็นที่มาของคำว่า บวช หรือไม่ และอย่างไรนั้น ผู้เขียนเห็นว่า น่าจะนำวิธีการค้นหาคำหรือรากคำตามที่บูรพาจารย์แนะนำไว้มาใช้

¹ ได้จากการสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ จ้านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2547 ณ ห้องประชุม 3 ราชบัณฑิตยสถาน.

ปทุพพชชา มาจาก อุปสรรค (prefix) ป + ธาตุ (root) วช (ไป) + ปัจจัย (suffix) ย + การันต์ (ending) ๑ มีความหมายว่า การไป การออกไป² หมายถึง การออกไปจากเรือนสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน

ปฺรฺวฺรชฺชยา มาจาก อุปสรรค (prefix) ปฺร + ธาตุ (root) วรช (ไป) + ปัจจัย (suffix) ย + การันต์ (ending) ๑ มีความหมายว่า การไปต่างถิ่น การย้ายไป การออกไปจากบ้านเรือน³

ความหมายทั้ง 2 นี้ มีการอธิบายไปในทางเดียวกันว่า เป็นพิธีกรรมขั้นแรก ของคฤหัสถ์ที่ต้องการบวชเป็นพระในสังคมอินเดียบราณ ฉะนั้นหากนำเอาธาตุที่ ประกอบเข้ากับอุปสรรคมาเสนอจะเห็นชัดเจนว่า ปทุพพชชา มีส่วนประกอบของคำที่สำคัญในภาษานบาลี คือ *ปวช* (*ปะวะช*) และในภาษาสันสกฤต คือ *ปฺรฺวฺรช* (*ประวะรช*)

จากรูปคำที่เสนอมานี้ ผู้เขียนมั่นใจว่า *บวช* แม้จะเชื่อกันว่า มาจาก คำว่า *บวัส* ในภาษาเขมร แต่ที่มาของคำทั้ง 2 นี้ ผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะมาจากคำ บาลีว่า *ปวช* นั่นเอง เพราะถึงอย่างไร เขมรคือดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนาอยู่แล้ว แต่น่าจะ ไม่ใช่มาจากคำว่า *บรรพชชา* และคำว่า *บรรพชาน่าจะมาจาก ปฺรฺวฺรชฺชยา* ซึ่งสร้างรูปคำมาจาก *ปฺรฺวฺรช* อย่างที่กล่าว มาแล้ว

ความหมาย

จากที่ได้กล่าวไว้ว่า *บวช* ในภาษาไทย หรือ *บวัส* ในภาษาเขมร มาจากคำ บาลีว่า *ปวช* ซึ่งตรงกับคำสันสกฤตว่า *ปฺรฺวฺรช* จึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า การออกไป

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต. (พระนคร : ศิวพร, 2513), หน้า 475.

³ Monier Monier – Williams, Sanskrit – English Dictionary, (Delhi: Motilal anarsidass, 1976), p. 649.

ปวชฺ เมื่อมีการแต่งตัวตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีดังกล่าวมานอกจากมีรูปเป็น ปพฺพชฺชา (ปัพพัชชา) ซึ่งเป็นคำนามแล้วยังมีรูปเป็นคำกริยาได้อีกเช่น ปพฺพชฺชิ (ปัพพะชชิ) และ ปพฺพชฺชิต (ปัพพะชิตะ) แต่ก็มี ความหมายเหมือนกันว่า ออกไป หมายถึง ออกไปจากเรือนสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน⁴

ฉะนั้น ความหมายตามรูปศัพท์นี้ทำให้เราเข้าใจความหมายของ ปวชฺ หรือ บวช ได้ดีว่า การออกจากเรือน หรือ การละทิ้งเรือนเป็นขั้นแรกของคฤหัสถ์ที่ต้องการบวชพระ ซึ่งจะตามมาด้วยขั้นตอนที่ 2 อันเป็นขั้นตอนสุดท้าย คือ อุปสัมปทา (อุปสมปทา) หรือ อุปสมบถ ซึ่งแปลว่า การเข้าไปสู่ หมายถึง การเข้าไปอยู่กับหมู่คณะใหม่หรือสังคัมใหม่อันเป็นหมู่หรือสังคัมของคนไม่มีเรือน ด้วยจุดมุ่งหมาย คือ ต้องการแสวงหาโมกขธรรม (ความหลุดพ้นจากทุกข์)

แล้วอะไรเล่าเป็นตัวกำหนดว่า มีเรือน หรือ ไม่มีเรือน คัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ กล่าวไว้ทำให้สรุปได้ว่า อาชีฟเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่กำหนดถึงความมีเรือนหรือความไม่มีเรือน⁵ ความมีเรือน (อาคาริย) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การครองเรือน (ฆราวาส) เป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน เป็นชีวิตที่ต้องอยู่กับครอบครัว พ่อแม่พี่น้อง ต้องทำมาหากินด้วยการประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้และที่สำคัญคือต้องสะสมทรัพย์สมบัติเพื่อให้ตนเองและครอบครัวมีกินมีใช้ในโอกาสต่อไป ส่วนความไม่มีเรือน (อนาคาริย > อนคาริย) เป็นชีวิตที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ เป็นที่ชีวิตที่ต้องอยู่คนเดียว บริโภคอาหารมือเดียว ไม่มีการประกอบอาชีพ และไม่มีการสะสมทรัพย์สมบัติ ชีวิตแบบนี้เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า การประพฤติพรหมจรรย์ เป็นชีวิตที่

⁴ ความหมายนี้มาจากภาษาบาลีประโยคที่ว่า "...กฺลปฺตฺวา สทฺธา อคารสมฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิตา แปลว่า กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธาออกไปจากเรือนสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน ..." ประโยคบาลีลักษณะนี้พบอยู่ทั่วไปในพระวินัยปิฎกเป็นต้น อันบ่งบอกให้รู้ว่า การออกบวช คือ การละบ้านเรือนเป็นคนไม่มีเรือนอย่างที่เรียกว่า อนาคาริก.

⁵ ดูเพิ่มเติมที่ สุเมธกวีลลิตี อรรถกถาของทีฆนิกาย ภาค 1.

คนอินเดียคุ้นเคยกันมานานก่อนสมัยพุทธกาล และมีอยู่ในอินเดียก่อนอารยันเข้าครอบครองด้วยซ้ำไป

บวช หรือ การออกจากเรือนไปสู่ความไม่มีเรือนตามที่กล่าวมานั้นเป็นขั้นตอนของการดำเนินชีวิตขั้นตอนหนึ่งหลังจากชีวิตการครองเรือนมั่นคงแล้ว การออกจากเรือนในลักษณะนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมด้วยศรัทธาอย่างแท้จริง แต่ยังมี การออกจากเรือนที่กษัตริย์อินเดียโบราณนิยมปฏิบัติเมื่อประชาชนไม่พอใจการปฏิบัติพระราชกรณียกิจหรือทรงปฏิบัติผิดพระราชประเพณีบางประการครั้งทรงพิจารณาเห็นว่า การอยู่ในราชบัลลังก์ของพระองค์อาจทำลายประโยชน์สุขของบ้านเมืองและประชาชนจึงยอมสละราชสมบัติเสด็จออกจากพระราชวังไป การออกจากเรือนของกษัตริย์ในลักษณะนี้อาจเรียกได้ว่า ถูกขับไล่อหรือ ถูกเนรเทศ และกิริยาที่แสดงความหมายว่า ถูกขับไล่อหรือ ถูกเนรเทศ ในภาษาบาลีก็คือ ปุพพาชิต (ปัพพาชิตะ) ซึ่งมีเค้ามาจาก ปวชุ นั่นเอง

ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ...ปวชุ เมื่อมีการแต่งตัวตามรูปไวยากรณ์ภาษาบาลี ยังมีรูปเป็น ปุพพชชา ซึ่งเป็นคำนาม... จึงมีประเด็นที่น่าศึกษาว่า ทำไมไทยนิยมแปล ปุพพชชา ว่า บรรพชา เพราะผู้เขียนค่อนข้างจะเชื่อว่า บรรพชา น่าจะเปลี่ยนรูปมาจากคำว่า ปุรวรชชยา ดังกล่าวมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยที่มาของคำว่า บวช หากเป็นเช่นนั้นจริงก็เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันความเห็นที่ว่าคนไทยเรานิยมแปลภาษาบาลีไปเป็นภาษาสันสกฤต และที่แปลเช่นนั้นก็เท่ากับบอกเป็นนัยให้รู้ว่าคนไทยเราคู่เคียงกับภาษาสันสกฤตมาก่อนจึงแปลภาษาบาลีไปเป็นภาษาสันสกฤตที่ตนคุ้นเคย

เหตุผลที่คนไทยเลือกใช้คำว่า บวช

เมื่อพิจารณาจากหลักความรู้ที่ว่า คำไทยเป็นคำโดด ออกเสียงพยางค์เดียวก็เลยทำให้ผู้เขียนสรุปได้ในขั้นนี้ว่า น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยเลือกเอาคำว่า บั๊วส ในภาษาเขมรมาใช้ แล้วปรับภาษาเขียนให้เป็น บวช

เพราะเชื่อว่า บวช มาจาก ปวช ในภาษาบาลี หากเหตุผลนี้เป็นจริงก็ทำให้เห็นว่าคนไทยเราเป็นชาติพันธุ์หนึ่งที่มีวิจารณ์ญาณพอในการเลือกคำมาใช้แล้วหาวิธีปรับให้ถูกต้องหรือเหมาะสมกับความหมายเดิม เช่นคำว่า บวช คำนี้เป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเก็บไว้และให้ความหมายว่า “*บวช ก. ถือเพศ เป็นภิกษุสามเณรหรือนักพรตอื่น ๆ*”⁶

อิทธิพล

ต่อมา แม้คนไทยจะใช้คำว่า *บรรพชา* แต่ก็ดูจะเป็นภาษาหนังสือหรือภาษาราชการเสียมากกว่า และนิยมใช้คู่กับคำว่า *อุปสมบท* ฉะนั้นเราจึงพบการใช้คำ *บรรพชา-อุปสมบท* คู่กันเสมอ

บรรพชา - อุปสมบท เป็นคำไทยที่มาจากคำบาลีว่า *ปัพพชชา* กับ *อุปสมุปทา* อันเป็นคำที่มีแพร่หลายอยู่ในพระไตรปิฎก ตอนที่ว่าด้วยการออกบวชของพระเถระรูปต่างๆ อาทิ พระปัญจวัคคีย์ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ซึ่งเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าและฟังธรรมจนเกิดศรัทธาแล้วก็จะเปล่งคำกราบทูลขอบวชาวลเกยยาม มยํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก *ปัพพชชํ* ลเกยยาม *อุปสมุปทํ* - ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์ทั้งหลายพึงได้*บรรพชา*พึงได้*อุปสมบท*ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด⁷

บรรพชา-อุปสมบท มีความหมายคนละอย่าง แต่แสดงขั้นตอนการเป็นไปที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ *บรรพชา* เป็นขั้นตอนที่ 1 แสดงการออกจากเรือนไปสู่ความเป็นคนไม่มีเรือนโดยละทิ้งครอบครัว บิดามารดา เครือญาติ และทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง ส่วน *อุปสมบท* เป็นขั้นตอนที่ 2 แสดงการเข้าไปอยู่ใน

⁶ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 610.

⁷ พบทั่วไปในพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก เป็นคำขอบวชของพระสาวกต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง และเป็นต้นกำเนิดของคำขอบวชในปัจจุบัน.

สังคมใหม่หลังจากออกจากเรือนโดยการยอมรับของสมาชิกในสังคมนั้นซึ่งล้วนแต่มีวิถีชีวิตแบบสละโลกแล้วทั้งสิ้น

ตกมาถึงชั้นอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์นำคำ ปุพฺพชฺชา กับ อุปสมฺปทา มาใช้ในรูปคำสนธิ และส่วนมากนิยมใช้ประกอบกับคำกิริยาว่า ลหฺตุ- (ลัทร- แปลว่าได้แล้ว) มีรูปเป็น ลหฺตุปฺพุพฺพชฺชูปสมฺปท (ลัทรปฺพุพฺพชฺชูปสมฺปท) แปลว่า ได้บรรพชาและอุปสมบทแล้ว ดังตัวอย่าง : โส ลหฺตุปฺพุพฺพชฺชูปสมฺปโท สมณธมฺมํ กโรติ - เขา ได้บรรพชาและอุปสมบทแล้ว ทำสมณธรรมอยู่^๘ ข้อความตรงนี้มักใช้บรรยายเกี่ยวกับ พระรูปหนึ่งเมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้วก็ มุ่งมั่นบำเพ็ญสมณธรรม อันแสดงให้เห็นว่า ท่านสละโลกเข้าสู่เพศพรหมจรรย์ ด้วยศรัทธาและตั้งใจปฏิบัติกัมมัฏฐานเพื่อละกิเลส จากเรื่องนี้ขออธิบายเพิ่มเติมว่า คัมภีร์อรรถกถาแม้จะได้รับอิทธิพลมาจากพระไตรปิฎกเพราะเป็นหนังสืออธิบายความพระไตรปิฎกโดยตรง แต่การใช้ภาษาในความเรียงก็มีลักษณะเฉพาะตัวคือ พยายามทำรูปประโยคให้ง่ายและกระชับ ดังจะเห็นได้จากการใช้กิริยาหลัก (Main Verb) ของประโยค เช่น ในการขอบวช ตามที่กล่าวมานั้น พระไตรปิฎกมักใช้ว่า ได้ บรรพชา ได้อุปสมบท แต่มาถึงชั้นอรรถกถานิยมใช้กิริยาเพียงว่า บรรพชา ดัง ตัวอย่าง : โส เคหํ ปหาย พุทฺธสฺสเน ปุพฺพชฺชิ (ปุพพชิตโต) - เขาละ เรือนแล้ว บรรพชาในพระพุทธศาสนา^๙ ในชั้นอรรถกถานี้เมื่อใช้กิริยารูป ปุพฺพชฺชิ หรือ ปุพฺพชฺชิตโต ก็เป็นอันเข้าใจได้ทันทีว่า มีความหมายรวมทั้ง 2 ชั้นตอนคือ ทั้งบรรพชา และอุปสมบท

ส่วนว่า บรรพชาในพระพุทธศาสนา นั้น หากแปลเป็นไทยให้ได้ความ กระชับก็นิยมแปลกันว่า บวชในพระพุทธศาสนา โดยดึง ปุพฺพชฺชิ หรือ ปุพฺพชิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๘ พบทั่วไปในคัมภีร์อรรถกถา ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก.

^๙ พบทั่วไปในคัมภีร์อรรถกถา ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก.

กลับไปสู่รากคำ ปวชฺ แล้วออกเสียงเป็น บวช และเข้าใจได้ว่ามีความหมายครอบคลุมขั้นตอนทั้ง 2 ไว้แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของอรรถกถา

ในความรูสึกของคนไทย คำว่า บวช มิได้มีอิทธิพลเฉพาะด้านความหมายเท่านั้น หากแต่ยังมีอิทธิพลต่อการให้กำเนิดคำพูดอันแสดงถึงวิถีชีวิตไทยไว้หลายคำ ซึ่งจะขอนำมากล่าวไว้พอเป็นตัวอย่าง

บวชภาค หมายถึง ทำนาคให้เป็นพระหรือสามเณร **นาค** เป็นคำบาลีสันสกฤต มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ไม่ไป หรือ ไม่เคลื่อนไหว¹⁰ ใช้เรียก สัตว์ชนิดใหญ่ที่เคลื่อนไหวช้าหรือเคลื่อนไหวยาก เช่น งูใหญ่ หรือ ช้างใหญ่ ท่านจะเรียกรวมๆ ว่า นาค แต่จะหมายถึง สัตว์ชนิดใดให้สังเกตได้จากบริบทของเรื่องนั้น แต่มีบ้างในชั้นอรรถกถา ที่ต้องการแยกชนิดสัตว์ให้ชัดเจนจึงเติมนามเรียกสัตว์ชนิดนั้นๆ ไว้หน้า -นาค เป็น อหिनาค หมายถึง งูใหญ่ และ หตุถินาค หมายถึง ช้างใหญ่ ต่อมา พระพุทธเจ้าทรงรับเอาคำ นาค มาใช้เรียกพระอรหันต์ แม้พระพุทธเจ้าเองก็มีพระสาวกเรียกพระองค์ว่า มหานาค¹¹ และบริบทในเรื่องนั้นกำหนดให้แปลว่า ช้างใหญ่ อันเป็นการยกย่องสฤติพระเกียรติคุณ ผู้เขียนเชื่อว่า จากการใช้การเรียกดังกล่าวมาจึงเกิดการให้ความหมายเพิ่มเติมว่า ไม่ทำบาป (น อาคฺ ปาปํ กโรติ)¹²

สำหรับชาวพุทธไทย คำว่า นาค ถูกนำมาใช้เรียกผู้ที่จะบวชเป็นพระหรือสามเณร จึงนำศึกษาว่ามีเหตุผลอะไรทำให้เป็นเช่นนั้น เพราะในพระไตรปิฎกเองเรียกผู้ที่จะขอบวชว่า **อุปสัมปทาเปกขะ (ผู้มุ่งหวังการอุปสมบท)**¹³ แต่ไม่มีที่เรียกว่า นาค เลย

¹⁰ น คจฺจติ นาค - ที่ชื่อว่า นาค เพราะหมายความว่า ไม่ไป หรือไปไม่ได้.

¹¹ ขุททกนิกาย เถรคาถา 26/689 - 704/366 - 367.

¹² ขุททกนิกาย จุฬนิกเทส 30/102/212.

¹³ วินัยปิฎก มหาวรรค 4/71/73.

มีความเชื่อกันในสังคมไทยว่า นาค ถูกนำมาใช้เป็นชื่อเรียก ผู้ที่จะบวชเป็นพระหรือสามเณรนั้นมาจากการร้องขอของนาคที่แปลงตัวเป็นชายหนุ่มมาบวชเป็นพระในสมัยพุทธกาล เมื่อความจริงปรากฏ พระพุทธเจ้า ตรัสสั่งประชุมสงฆ์และไม่ทรงอนุญาตให้นาคบวชเพราะมีกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นเหตุให้นาคต้องทูลลาจากไปด้วยความเสียใจ แต่ก่อนจากไปก็ขอฝากชื่อชาติพันธุ์ของตนไว้เป็นอนุสรณ์ เรื่องนาคแปลงตัวเข้ามาบวชนี้มีปรากฏอยู่จริงในพระวินัยปิฎก¹⁴ และเมื่อศึกษาดูแล้วก็พบว่า นาคแปลงตัวเข้ามาบวชก็ด้วยเจตนาที่เป็นกุศลคือต้องการพ้นไปจากกำเนิดนาคและต้องการเกิดเป็นคน เขาเห็นว่าการที่ได้บวชประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้สมปรารถนา แต่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วว่ากำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เป็นอุปสรรคสำคัญ แม้จะแปลงตัวได้แต่ก็ไม่สามารถรักษาร่างกายแปลงไว้ได้ตลอดไป ต่อเมื่อใดขาดสติร่างกายก็จะกลับไปเป็นจุกเดิม อย่างเรื่องนาคนี้พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า มีปัจจัย 2 อย่างที่ทำให้ นาคกลับมีร่างกายเป็นนาคจุกเดิม คือ เวลาเมื่อกำลังสัมผัสกับนาคตัวเมียและเวลาหลับ แต่ไม่มีหลักฐานระบุว่า นาคขอฝากชื่อชาติพันธุ์ไว้เป็นอนุสรณ์ ถ้าอย่างนั้นสังคมไทยได้ความเชื่อนี้มาจากไหน คราวที่ผู้เขียนไปประเทศศรีลังกาเมื่อไม่นานมานี้ ได้เห็นประเพณีการบวชนาค ปรากฏว่า นาคแต่ละคนแต่งตัวโพกศีรษะมีหงอน ทำลักษณะคล้ายเป็นพญานาค และอีกคราวได้อ่านคำขอบวชที่คณะสงฆ์พม่าประกาศใช้พบว่า มีการซักถามผู้บวชด้วยว่า เป็นนาคหรือเปล่า จากข้อมูลที่ได้เห็นและได้อ่านมาก็สรุปได้ระดับหนึ่งว่า ความเชื่อเรื่องนาคมาเกี่ยวข้องกับการบวชพระในพระพุทธศาสนา มีแพร่หลายอยู่ในประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาเดรว่าทอย่างศรีลังกา พม่าและไทย แต่ใครจะเป็นตัวอย่างให้ใครน่าจะตัดสินใจลงไปได้ยาก

¹⁴ อ้างแล้ว.

ต่อมา มีการนำความหมายว่า ไม่ทำบาป มาอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นว่า นาค หรือ ผู้ที่จะบวชเป็นพระนั้นยังเป็นคนดีที่กำลังเตรียมพร้อมที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนไปในทางที่ดี จะละทิ้งการกระทำที่ไม่ดีทั้งปวง และเมื่อบวชแล้วก็ถือว่าเป็นคนสูง เพราะถูกอบรมบ่มนิสัยด้วยพระธรรม สังคมจึงยกย่องเรียกว่า ทิด ซึ่งเชื่อกันว่ากร่อนมาจากคำว่า บัณฑิต ซึ่งมาจากคำบาลีว่า ปถกิต แปลว่า "ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา" นั่นเอง¹⁵

เมื่อคำว่า นาค มีความหมายสำคัญอย่างนี้ การบวชนาคจึงกลายเป็นเรื่องสำคัญไปในสังคมไทยด้วยถึงขั้นมีประเพณีถือสืบกันมาว่า **ชายใดที่อายุครบ 20 ปี ต้องบวช** และเมื่อบวชแล้วก็จะได้รับการยอมรับจากสังคม ประเพณีการบวชนาคแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง และนิยมทำเป็นงานใหญ่สำหรับนาคพระ มีการเตรียมงานกันมากมีการเชิญแขกเหรื่อมาร่วมงาน มีการทำขวัญนาค หากเป็นครอบครัวที่มีฐานะก็จะมีการแสดงมหรสพในงาน มีการว่าจ้างคณะแตงวง คณะมโหรีหรือคณะกลองยาวมาบรรเลงในงานเป็นที่ครึกครื้น ประเพณีนิยมเช่นนี้ทำกันมานานแล้ว มีบ้างที่ทำงานใหญ่อย่างนี้เมื่อบวชนาคเณร อย่างมีกล่าวไว้ในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งบรรยายตอนพลายแก้วบวชเณรไว้ให้เห็นภาพพจน์ว่า

ครานั้นทองประศรีผู้มารดา	ได้ฟังลูกว่าหาขัดไม้
อันสมภารที่ชำนานูในทางใน	ท่านขริ้ววัดส้มใหญ่แลดีศรีวัน
เจ้าคิดนี้ดีแล้วแก้วแม่อา	แม่จะพาไปฝากขริ้วบุญนั้น
จะได้รับการณรงค์คงกระพัน	ให้เหมือนกันสืบต่อพ่อขุนไกร
ว่าแล้วจึงสั่งพวกบ่าวข้า	ชวนกันเร็วหว่านยาฆ่าได้
กูจะบวชลูกชายสายสุดใจ	เอ็งจงไปหาผ้าเนื้อดี
ทำจีวรสบงสไบลาด	หาทั้งยามบาตรมาตามที
ลงมือพร้อมกันในวันนี้	อ้ายถี้อีสมาช่วยกู

¹⁵ มังคลัตถกที่ปณี ภาค 1 ตอน พาลบัณฑิตเสาวนาเสวนกถา.

ฝ่ายพวกข้าไทไปหาของ
บ้างก็มาเย็บกรวยช่วยกันดู
เอาผ้าขาวมาวัดตัดสะบง
ตัดจีวรสบไตตะไกรเจียน
อังสนั้นแพรหนึ่งไก่อุ่ม
มานั่งพร้อมล้อมทั่วตัวเป็นเกลียว
บางคนออกมาหาขมื่น
ออแม่เอ๋ยไม่เคยหรือไรนา
เอาน้ำสัมพรหมแก้แลเห็นสุก
ช่วยกันผูกกราวซึ่งฝั่งทันที
ฝ่ายพวกแม่ครัวที่ตัวยวด
หน้าคำคล้ำใหม่ใกล้เชิงกราน
บ้างต้มบ้างพะแนงบ้างแกงขม
ล้มสุกลูกไม้ใส่ธารณะ

หมากพลูใบตองที่มีอยู่
ปอกหมากพันพลูทั้งพันเทียน
เย็บลงผีเข็มเหมือนเล่มเสี้ยน
เย็บทับจับเนียนเป็นเนื้อเดียว
วังคุมหูใหม่ใส่เย็บเสี้ยว
เอิกเกริกกราวเกรียวด้วยศรัทธา
โซลกสิ้นแล้วไปเอามาอีกหา
ย้อมผ้าซิดออยู่คู่มืด
พันทุกซ้แล้วหนอหัวร่อรี
แห่งดีเข้าใครไว้บนพาน
หุงต้มเร็วรวดอลหม่าน
บ้างขาวบ้างสารใส่กระทะ
ค้ำยาทำขนมอยู่เอะอะ
ใส่กะบะเรียงรายไว้หลายใบ

ครั้นสำเร็จเสร็จการทำนทงประศรี เรียกข้าดำมื่ออยู่ใจใจ
อ้ายไม่งออีมาซ้อยู่ไย มิ่งเอาขันใบใหญ่มาใส่หน้า
ขมื่นดินสอพองเอาไว้ไหน เมื่อวานกูใส่ไว้ในผ้า
แกอบน้ำลูกยาทาขมื่นดำ ชำระน้ำรำรดหมดเหงื่อไคล
ครั้นอาบน้ำพลายแก้วแล้วแต่งตัว หวีหัวผัดหน้าให้ผ่องใส
นุ่งผ้ายกจับเป็นกสิใบ เสือครุยสวมใส่อุไรกรอง
ลำพอกดอกไม้ไหวสะบัด คาคัดเข็มขัดตักสายเป็นลายสอง
แหวนเพชรเม็ดอร่ามงามเรื่องรอง ให้ถือซองรูปเทียนบุษบัน
จึงเรียกนายคำที่สำคัญ ให้แบกลูกเดินไปเอาร่มกัน
ทงประศรีมารดามาด้วยกัน บ่าวข้าจ้ลห้วนแบกของมา
ครั้นว่ามาถึงวัดสัมใหญ่ เอาข้าวของตั้งไว้ศาลาหน้า

แม่พาลายแก้วผู้แววตา	ไปกราบไหว้วันทาทำนสมภาร
ท่านเจ้าชาฉันพาลูกมาบวช	ช่วยเสกสวดสอนให้เป็นแก่นสาร
ด้วยขุนไกรบิดามาถึงกาล	จะได้ธิดาฐานให้ส่วนบุญ

๔๗๔

ฝ่ายท่านอาจารย์สมภารบุญ

๔๗๕

แล้วหันหน้ามาสั่งแก่เณรตรง	เอ็งนิมนต์พระสงฆ์ลงไปล้าง
ปูเสื่อสาดอาสนะกะที่ทาง	โกนหัวเจ้าพลายพลางแล้วพามา
ครั้นแล้วลงมาศาลาใหญ่	พระสงฆ์ลงไปอยู่พร้อมหน้า
พลายแก้วอุ้มไตรไปวันทา	ขวัญบุญให้พรพรพาเป็นณรพลัน ¹⁶

นอกจากคำบวชนาคแล้ว ก็ยังมีคำอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง อาทิ บวชพระ บวชเณร บวชหน้าไฟ บวชแทนคุณ บวชก่อนเบียด และ บวชซี คำทั้งหมดนี้ ล้วนบ่งบอกถึงวิถีชีวิตไทยไว้อย่างน่าศึกษา

บวชพระ คือ การที่คฤหัสถ์ถือบวชมีเพศเป็นพระ ส่วน **บวชเณร** คือ การที่คฤหัสถ์ถือบวชมีเพศเป็นสามเณร การบวชพระบวชเณรนี้จะสำเร็จได้ต้องผ่านขั้นตอนของการเป็นนาคมาก่อน ขั้นตอนของการเป็นนาคที่เห็นกันเป็นส่วนมาก ได้แก่ ขั้นตอนที่ผู้บวชโกนผมนุ่งห่มผ้าขาวแล้วอุ้มผ้าไตรจีวรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์แล้วเปล่งคำขอบวช ส่วนการแห่ นาคไม่ใช่ขั้นตอนสำคัญเป็นเพียงความนิยมทำกันเพื่อเป็นกำลังใจให้นาคหรือเพื่อความสนุกสนานของผู้มาช่วยงาน แต่ถึงกระนั้นก็ขาดไม่ได้โดยเฉพาะในสังคมชนบท เพราะการแห่ นาคไม่ใช่เพียงเพื่อเป็นกำลังใจให้นาคหรือเพื่อความสนุกสนานของผู้มาช่วยงานเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะของเจ้าภาพอีกด้วย เนื่องจากเจ้าภาพที่มีฐานะมักจะมีเครื่อง

¹⁶ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน หน้า 45 - 47.

มโหรี หรือกลองยาว คณะต่างๆ มาบรรเลงประกอบการแห่ภาคไปตลอดทางจนถึงวัด
ในภาคกลางและภาคอื่นๆ ยกเว้นภาคเหนือ การแห่ภาคดังกล่าวนิยมทำแก่ภาคผู้จะ
บวชเป็นพระ แต่ไม่นิยมทำแก่ภาคที่จะบวชเป็นสามเณร ส่วนที่ภาคเหนือนิยมทำแก่
ภาคที่จะบวชเป็นสามเณรและเรียกภาคเณรนั้นว่า ลูกแก้ว

บวชหน้าไฟ คือ การบวชในงานศพ จะบวชพระหรือบวชสามเณรก็ได้ แต่
ส่วนใหญ่นิยมบวชสามเณร เนื่องจากไม่มีพิธีรีตองมาก บวชง่ายสีกง่าย เพราะเวลา
บวชเพียงผู้บวชโกนผมล้างหัวซัดขาวถือผ้าไตรจีวรไปกล่าวคำขอบวชจากพระ
อุปัชฌาย์เพียงรูปเดียวและเมื่อพระอุปัชฌาย์ให้ไตรสรณคมน์และสิกขาบท
(ศีล) 10 ก็ถือเป็นเสร็จพิธี เวลาสีกเพียงแค่อือพานดอกไม้ไปเปล่งคำขอสีกจากพระ
อุปัชฌาย์หรือพระรูปใดก็ได้ก็เป็นเสร็จพิธี เพราะเหตุที่การบวชหน้าไฟนิยมทำใน
วันเผาศพ จึงเรียกว่า บวชหน้าไฟ ผู้ที่บวชหน้าไฟนั้นส่วนมากเป็นญาติ(ลูกหลาน
ที่)ใกล้ชิดหรือเพื่อนที่สนิทกับคนตาย มีความเชื่อกันว่าพระหรือสามเณรที่บวช
หน้าไฟจะมีส่วนช่วยให้ผู้ตายไปสู่สุคติภูมิเพราะอานุภาพของผ้าเหลืองที่ผู้ตายเห็น
แล้วทำให้จิตผ่องใส ฉะนั้นจึงเกิดสำนวนว่า เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์

พระหรือสามเณรที่บวชหน้าไฟจะอยู่หรือจะสีกก็ได้ แต่ส่วนมากจะสีกเพราะ
ติดภารกิจ เนื่องจากการบวชเฉพาะกิจที่เกิดขึ้นกระทันหันด้วยเชื่อว่าเป็นการ
ช่วยผู้ตายให้ไปสวรรค์ มีบ้างที่อยู่ต่อมาหลายพรรษาหรือตลอดชีวิต

บวชแทนคุณ คือ การบวชแทนคุณบิดามารดาในฐานะที่ท่านให้กำเนิด
ชีวิตและเลี้ยงดูมาจนเติบโตใหญ่ เป็นประเพณีนิยมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งเพราะทำให้
บิดามารดาเกิดปีติโสมนัสถึงขั้นว่า ทดแทนบุญคุณหรือแทนค่าน้ำนมได้ แต่โบราณ
มานั้น บวชแทนคุณ จะมีขึ้นเมื่อบุตรชายมีอายุ 20 ปี บิดามารดาจะดีใจพาบุตรชาย
ไปหาสมภารเพื่อหาฤกษ์ยามกำหนดวันบวช และฝากให้อยู่วัดเพื่อฝึกฝน
กิริยามารยาทและเพื่อให้คุ้นเคยกับชีวิตพระ ครั้นถึงวันบวชบิดามารดาจะยังเกิดปีติ
โสมนัสที่เห็นลูกชายครองผ้ากาสาวพัสตร์ บางคนถึงกับหลั่งน้ำตาแห่งความปีติ

โสมนัสออกมาและมั่นใจว่าตายตาหลับแล้ว บิดามารดาจะเสียใจ หากบุตรชายของตนไม่ยอมบวช และจะยิ่งเสียใจมากหากบุตรชายซึ่งมีครอบครัวไปก่อนอย่างที่เราเรียกว่า เบียดก่อนบวช เพราะมีความเชื่อกันว่า บุตรชายของตนไม่บริสุทธิ์เสียแล้ว และหากจะบวชหลังจากมีครอบครัวแล้วก็เชื่อกันว่า บุญจะตกอยู่กับภรรยา บิดามารดาจะได้บุญน้อยกว่า ตามประเพณีการบวชแทนคุณจะมีตอนใกล้เข้าพรรษาเพื่อให้ผู้บวชอยู่ได้ครบพรรษา (3 เดือน) และระหว่างจำพรรษา 3 เดือนนั้นจะมีการศึกษาพระธรรมวินัยและฝึกหัดปฏิบัติตนอยู่กับพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ การสีกะหว่างพรรษาเรียกว่า แหกพรรษา เป็นเรื่องเสียหายมาก หากใครทำจะถูกสังคมประณามว่าเป็นคนเหลวไหลและมีผลกระทบถึงการดำเนินชีวิต

บวชก่อนเบียด คือ การบวชก่อนแต่งงาน จะเป็นการบวชแทนคุณหรือบวชอะไรก็ได้ที่มีเป้าหมายว่าเมื่อสึกมาแล้วจะแต่งงานมีครอบครัว อย่างที่กล่าวไว้แล้วว่า แต่โบราณมานั้น ชายไทยจะนิยมบวชก่อนแต่งงาน เพื่อต้องการตอบแทนพระคุณบิดามารดาและฝึกหัดตนเองตามพุทธวิธี เมื่อสึกมาแล้วจึงแต่งงานมีครอบครัว คนที่บวชแล้วสึกมานั้นจะได้รับการยกย่องจากสังคมว่า เป็นผู้ทรงความรู้ หน้าที่เรียกว่า ทิด (ดูความหมายที่หน้า 5) บิดามารดาของหญิงสาวก็ไม่รังเกียจที่จะยกลูกสาวให้แต่งงานด้วย เพราะถือว่าแต่งงานกับคนที่ทรงภูมิธรรม ประเพณี ความคิดเรื่องบวชก่อนเบียดนี้ยังเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดเพลงลูกทุ่งร้องแค้นกันระหว่างชายหญิงของนักร้องรุ่นเก่าที่มีชื่อเสียงเมื่อ 20 - 30 ปีมาแล้วหลายคน อาทิ ยงยุทธ เขียวชาญชัย กับ ผ่องศรี วรนุช ไผ่พจน์ เพชรสุพรรณ กับ ชวัญจิต ศรีประจันต์

ทั้งหมดนี้เป็นกรกล่าวถึงการบวชของผู้ชายในเชิงบวก ส่วนการบวชในเชิงลบก็มักกล่าวถึงบ้าง ดังมีคำกล่าวที่ว่า บวชหลบบวชลี บวชหนีสงสาร บวชหลายข้าวสุก บวชสนุกตามเพื่อน

บวชหลบบวชลี คือ การบวชด้วยจุดมุ่งหมายหลบหนีราชการ หรือหนีงาน เนื่องจากสมัยก่อน (โดยเฉพาะสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ผู้ที่บวชจะได้รับการยกเว้นจากการถูกเกณฑ์ไปราชการสงคราม ผู้ที่ไม่อยากถูกเกณฑ์ก็จะหลบเข้ามาบวช หรือบางที่เกียจคร้านทำการทำงานก็หลบเข้ามาบวช สังคมไทยเป็นสังคมเคารพพระสงฆ์ ใครก็ตามเมื่อบวชแล้วจะได้รับการเคารพเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะมาจากครอบครัวใด ตระกูลใดก็ตาม

บวชหนีสงสาร คือ การบวชด้วยจุดมุ่งหมายจะเปลื้องตนให้พ้นจากสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิด ทั้งนี้เกิดมาความเชื่อตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นภัยที่น่ากลัว เป็นทะเลใหญ่ที่ไม่มีสัตว์ใดแหวกว่ายให้พ้นไปได้ หากยังไม่ทำลายกิเลสให้หมดสิ้น

บวชผลาญข้าวสุก คือ การบวชด้วยจุดมุ่งหมายจะอาศัยการบวชเลี้ยงชีพ โดยไม่ศึกษาพระธรรมวินัย ปล่อยวันคืนให้ล่วงไปด้วยการพูดคุยสนุกสนานเล่นหัว ไม่ทำตัวให้เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของชาวบ้าน มีแต่ทำให้ไทยทานที่ชาวบ้านถวาย ไร้ประโยชน์ เหมือนข้าวกล้าที่หว่านลงไป ในนาดอนแห่งแล้งย่อมไม่ออกงาม มีคำกล่าวบรรยายภาพของผู้ที่บวชประเภทนี้ไว้เป็นเชิงประชดประชันว่า **เข้าเอน เพลนอน บ่ายพักมือ นกลางคืนจำวัด** และมีผู้เพิ่มเติมภายหลังอีกว่า **ดึกซัดมาม่า** การดำเนินชีวิตแบบนี้พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **คนเป็นหนีบริโภคน้ำของชาวบ้าน** **เท่ากับกลืนก้อนเหล็กแดง**

บวชสนุกตามเพื่อน คือ การบวชด้วยมีจุดมุ่งหมายจะบวชตามเพื่อน เพราะว่าคิดว่าสนุก เข้าทำนองที่ว่า เห็นเขาบวชก็อยากบวช แต่เมื่อบวชแล้วก็หมดสนุกเพราะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ ต้องศึกษาพระธรรมวินัย ต้องทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ต้องท่องบทสวดมนตร์ แต่ตัวเองทำไม่ได้ ในที่สุดก็อยากสึกตามบ้าง เข้าทำนองที่ว่า เห็นเขาสวดก็อยากสึก มีบ้างบางรูปที่บวชสนุกตามเพื่อนแต่เมื่อ

อยู่ศึกษาพระธรรมวินัยก็เกิดศรัทธาอยู่ต่อมาจนกระทั่งได้เป็นสมภารเจ้าวัดและเป็นทั้ง
พี่ของคนทั้งหลาย

กล่าวถึงการบวชของผู้ชายมานานแล้ว ต่อไปนี้จึงกล่าวถึงการบวชของ
ผู้หญิงบ้าง การบวชของผู้หญิง เรียกว่า บวชชี

บวชชี คือ การบวชชาว (ชี เป็นภาษาถิ่นใต้แปลว่า ชาว) หมายถึง บวช
นุ่งขาวห่มขาวถือศีล 5 ศีล 8 หรือศีล 10 ตามความสามารถ เมื่อบวชแล้วก็ต้องอยู่
วัด ยังไม่พบหลักฐานระบุไว้อย่างชัดเจนว่า บวชชีในเมืองไทยมีกำเนิดมาตั้งแต่
เมื่อไร มีแต่เล่ากันสืบๆ มาว่า คราวที่คณะพระธรรมทูตซึ่งมีพระโสณะกับพระอุตตระ
เป็นหัวหน้าสายเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิภายใต้พระราชูปถัมภ์ของ
พระเจ้าอโศกนั้น ได้ประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง มีชายชาวสุวรรณภูมิ ออก
บวชตามกันมาก แม้หญิงชาวสุวรรณภูมิก็มีความประสงค์จะขอบวชเป็นภิกษุณี
เช่นกันจึงโกนผมห่มผ้าขาวและขอรับศีล 10 แต่เนื่องจากไม่มีภิกษุณีสงฆ์มาด้วย
จึงไม่สามารถบวชได้ พระโสณะกับพระอุตตระจึงส่งสมณเสาสันไปถวายพระพรพระ
เจ้าอโศกขอให้จัดส่งภิกษุณีสงฆ์มายังสุวรรณภูมิ แต่พระเจ้าอโศกไม่ทรงสามารถ
จัดส่งมาให้ตามความประสงค์ได้ พระเถระทั้ง 2 รูปจึงบอกหญิงชาวสุวรรณภูมิให้
พอใจกับการบวชเช่นนั้นและเรียกการบวชเช่นนั้นว่า บวชชี เรื่องนี้แม้จะเป็นเรื่อง
เล่าแต่เมื่อนำไปเทียบกับเรื่องการบวชของพระเทวโณหฺมาพระมเหสีพระองค์หนึ่ง
ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแล้วก็มีความเป็นไปได้ เพราะก่อนภิกษุณีสงฆ์ซึ่งมี
พระสังฆมิตตาเป็นหัวหน้าคณะจะเดินทางไปบวชให้พระเทวโณหฺมานั้น พระมทินท
เถระก็ทูลแนะนำพระเทวโณหฺมาให้ปลงพระเกศาครองผ้ากาสาวะและถือศีล 10 รอ
ท่าไว้ก่อนเช่นกัน ต่อเมื่อภิกษุณีสงฆ์มาถึงจึงได้บวชเป็นภิกษุณีตามขั้นตอนที่
พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย¹⁷

¹⁷ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัย ภาค 1 ตอน พาหิรนิทานวันณนา.

ในสังคมไทย บวชช้แม้จะไม่ได้รับการยอมรับเหมือนอย่างบวชพระ แต่ก็ มีผู้หญิงบวชช้กันไม่ขาดสายด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน มีผู้สรุปสาเหตุของการบวชช้ไว้ว่า มาจาก 3 สาเหตุ คือ ออกหัก สมัครตน บนตัว แต่จะอย่างไรก็ตามสังคมไทยก็ มิได้มองว่า การบวชช้ไปในทางลบเสียทั้งหมด อย่างน้อยที่สุดก็ยังยอมรับว่า ผู้หญิงที่สมัครตนบวชช้ด้วยศรัทธาก็ยังมี และสังคมไทยก็ได้รับประโยชน์จากแม่ช้ ที่สมัครตนบวชช้อย่างนี้ไม่น้อยทีเดียว จากการบวชช้นี้เอง ต่อมาได้พัฒนามาเป็นการ บวชช้อีกแบบหนึ่งของผู้หญิงที่เรียกว่า บวชช้พราหมณ์ (บวชช้หนุ่มชาวห่มขาวแบบ พราหมณ์ของอินเดีย)บ้าง บวชช้ศีลจาริณี (บวชช้รักษาศีล 5 หรือศีล 8) บ้าง บวชช้ เนกขัมมะจาริณี (บวชช้ประพฤติเนกขัมมะคือออกจากกามคุณ) บ้าง บวชช้พรหมจาริณี (บวชช้ประพฤติพรหมจรรย์) บ้าง การบวชช้ประเภทนี้แม้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน แต่ก็มี รูปแบบเป็นอย่างเดียวกัน คือ ไม่ต้องโกนผม เพียงแต่แต่งชุดขาวมาไว้บวชช้ พรหมจรรย์ (ศีล 8) จากพระที่วัดแล้วก็พักค้างคืนที่วัดเป็นเวลา 3 วันบ้าง 7 วันบ้าง จากนั้นจึงลาสิกข์แล้วกลับไปใช้ชีวิตปกติที่บ้าน นับว่าเป็นการบวชช้ที่เหมาะสมกับยุค สมัย ปัจจุบันหญิงชาวพุทธไทยนิยมบวชช้กันเพราะถือว่าเป็นการขัดเกลาจิตใจได้ ทางหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้วัดต่าง ๆ ถือเป็นกิจกรรมสำคัญที่ต้องทำเป็นประจำปี และมีผู้หญิงมาบวชช้กันจำนวนมากในแต่ละวัด ที่น่าภาคภูมิใจก็คือ การบวชช้แบบนี้ พัฒนามาจากการบวชช้จึงถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาไทยโดยแท้

บวชช้ นอกจากให้กำเนิดคำพูดต่าง ๆ ที่แสดงวิถีชีวิตไทยในด้านประเพณี ดังกล่าวมานี้แล้ว ก็ยังเลยถึงขึ้นไปเป็นวิถีปรุงอาหารชนิดหนึ่งของไทยชนิดหนึ่งคือ เครื่องกระยาบวชช้ ดังปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือนใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า : "... เมื่อพระราชทานน้ำ แล้วเสด็จขึ้นมหาราชประเคน พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน ในวันนี้สำหรับพระสงฆ์ฉัน

ทั้งเข้าทั้งเพลไม่ได้ใช้เนื้อสัตว์เป็นเครื่องกระยาบวช ไข่ถั่วงาทั้งสิ้น เครื่องสังเว
พระสยามเทวาธิราชก็เป็นเครื่องกระยาบวชเหมือนกัน ..." ¹⁸

และทรงเรียก การที่พระสงฆ์รับพระราชทานฉันว่า **ฉันบวช** โดยทรง
อธิบายว่า : "...ลัทธิที่พระสงฆ์ฉันบวชมีแต่เฉพาะวันพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์วัน
เดียว เห็นจะเป็นมาจากลัทธิพราหมณ์ที่ถือติดกันมาแต่ก่อน ถ้าจะทำอะไรให้ขลัง
ดีพิเศษก็ไม่กินของสดคาวจนไม่รู้ว่ามีมาจากแห่งใด การที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีนี้ก็
เพื่อจะให้ขลังอย่างเดียว..." ¹⁹

นอกจากเครื่องกระยาบวช และฉันบวชแล้ว ก็ยังมีอาหารหวานอีกชนิด
หนึ่ง คือ **กล้วยบวชชี** กล้วยที่ปรุงโดยวิธีนี้ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
ให้คำจำกัดความไว้ว่า : "น. ชื่อของหวานชนิดหนึ่งทำด้วยกล้วยต้มกับกะทิ" ²⁰

พูดถึงกล้วยแล้ว ผู้เขียนก็อดคิดถึงคำว่า **แกงบวด** ไม่ได้ ซึ่งพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถานก็ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า : "น. ของหวานที่ใช้ผลไม้ ผีอก
มัน พักทอง เป็นต้นต้มกับน้ำตาลและกะทิ" ²¹

ในทรรศนะของผู้เขียนเห็นว่า ที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานใช้คำ
แกงบวด นั้น น่าจะเป็น **แกงบวช** มากกว่า เพราะส่วนผสมมีลักษณะเป็นเหมือน
เครื่องกระยาบวช อย่างที่กล่าวไว้ในบทนิยาม คือเป็นของประเภทผักและไม่มี
เนื้อสัตว์ปน ที่ผู้เขียนได้ยีนคั้นหูและเห็นเจนนาคก็เช่น พักทองแกงบวด ซึ่งผู้เขียน
อยากจะใช้คำว่า **พักทองแกงบวช** แทน จึงขอฝากให้ราชบัณฑิตยสถานรับ
พิจารณาด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 179.

¹⁹ อ้างแล้ว.

²⁰ พจนานุกรม, หน้า 610.

²¹ อ้างแล้ว., หน้า 147.

สรุป-เสนอแนะ

ที่เสนอมานี้เป็นวรรณคดีหนึ่งที่ว่าคำว่า **บวช** เป็นคำไทยในคำเทศน์ แม้จะเชื่อกันว่ามาจากคำว่า **บวัส** ในภาษาเขมร แต่ผู้เขียนก็เชื่อว่าที่มาที่แท้จริงของคำว่า **บวช** ก็คือ **ปวชุ** ในภาษาบาลีซึ่งมีความหมายว่า “การไป การออกไป” ส่วนคำว่า **บวัส** เป็นเพียงอีกรูปหนึ่งของคำว่า **บวช** เท่านั้น นอกจากนี้กล่าวมาแล้วนั้นคำว่า **บวช** คำนี้ยังมีอิทธิพลให้กำเนิดคำไทยอีกหลายคำ และแต่ละคำนั้นมีความหมายสัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิตไทยที่อบอวลด้วยกลิ่นไอของพระพุทธศาสนา

บวช ยังมีใช้ในลักษณะเป็นคำสแลงอีกด้วย เช่น **จับบวช** เป็นต้น **จับบวช** ที่กล่าวนี้หมายถึง การลากคำไทยเข้ามาเป็นคำบาลีสันสกฤต เช่น **สีซัง** เป็นชื่อเกาะแห่งหนึ่ง ไม่มีความหมายแน่ชัด ต่อมาเมื่อมีการค้นหาความหมาย จึงมีผู้รู้บาลีสันสกฤตบางท่านเสนอว่า น่าจะกร่อนมาจากคำว่า **สีห์ซังข์** ซึ่งเป็นคำบาลีสันสกฤตมีรูปเต็มเป็น **สีห (สิงห์) + ชงฺขม (ช้าง)** และให้คำแปลว่า **ช้างสิงห์** การอธิบายอย่างนี้จะถูกหรือผิดยังไม่ทราบ แต่ก็มีการวิจารณ์ว่าเป็นการ **จับบวช** คือ ลากเข้าวัดมากเกินไป จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับ

ยังมีคำลักษณะดังกล่าวมาอีกมากควรแก่การศึกษา ผู้เขียนจึงอยากเสนอแนะให้ช่วยกันศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ด้านประวัติของคำไทยและความหมายที่สะท้อนวิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของคนไทยเรา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

จันทบูรินฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. กรมพระ. 2513. *ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต*. พิมพ์ครั้งแรก. พระนคร: ศิวพร.

จุลจอมเกล้า, พระบาทสมเด็จพระ. 2514. *พระราชพิธีสิบสองเดือน*. พิมพ์ครั้งที่ 12. ธนบุรี: คลังวิทยา.

ธมฺมปทฺฐกฺกถาย ปฺฐโม ภาโค. 2532. พิมพ์ครั้งที่ 19. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ปรมตฺถทีปนียา นาม เถรคาถาถกฺกถาย ปฺฐโม ภาโค. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพล ภัคช.

มหาจุฬาเตปิฏก. 2532. *วินยปิฏเก มหาวคฺคปาลี* (ปฐมภาค). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาเตปิฏก. 2532. *สุตตฺถปิฏเก เถรคาถา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาเตปิฏก. 2532. *สุตตฺถปิฏเก ชาตกปาลี*. (ทุติยภาค). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาเตปิฏก. 2532. *สมนฺตปาสาทิกถาย นาม วินยถกฺกถาย ปฺฐโม ภาโค*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาเตปิฏก. 2532. *สมฺกฺลวิลลาสินียา นาม ทีนทิกถายถกฺกถาย ปฺฐโม ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มฺกฺลตฺถทีปนียา ปธโม ภาโค. 2505. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. 2546. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด.

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. 2513. พิมพ์ครั้งที่ 14. พระนคร: แพร่พิทยา.

Monier Monier-Williams, Sir. 1976. *Sanskrit- English Dictionary*. First Edition. Delhi: Motilal Banarsidass.